

Descolonització, un procés inacabat

A pesar que han passat més de quaranta anys de la declaració de l'ONU del 1960, el procés de descolonització continua inacabat.

El 14 de desembre del 1960, amb l'adopció de la Declaració sobre la concessió de la independència als països i pobles colonials, es proclamava la il·legalitat del manteniment de les situacions colonials. La dimensió jurídica internacional d'aquesta proclamació significava, d'una banda, el reconeixement del dret a l'autodeterminació als pobles colonials i, de l'altra, l'obligació dels estats –potències colonials i tercers estats– d'actuar per aconseguir l'exercici del dret reconegut.

Es pot considerar fàcilment que la incorporació a l'ordenament jurídic internacional del principi d'autodeterminació dels pobles colonials va ser tardana, ja que el procés de descolonització en el continent asiàtic i africà estava ja en marxa, i en certa manera va significar una adequació del dret internacional a la realitat de la societat internacional. Ara bé, en aquest context també cal assenyalar que aquesta dimensió jurídica del dret descolonitzador ha significat una de les aportacions més rellevants de l'acció internacional des de la fi de la Segona Guerra Mundial, i al mateix temps ha estat un dels èxits de les Nacions Unides des de la seva creació. En síntesi, es poden assenyalar quatre elements fonamentals de la pràctica desenvolupada des del 14 de desembre del 1960:

1) Ha tret del marc bilateral les relacions entre colònia i metròpoli;

2) Comporta obligacions jurídiques per a tots els estats, pel fet de ser-ho, la qual cosa limita substancialment la seva actuació, si no vol incórrer en responsabilitat internacional;

3) Significa el reconeixement de drets per a tots els pobles colonials qualificats com a tals, sense que depengui aquest reconeixement de l'actuació de la potència colonial;

4) El control de l'aplicació del principi per part de les Nacions Unides.

L'actualitat dels països colonitzats. No es tracta aquí de procedir a avaluar i estudiar la tasca realitzada, sinó de cridar l'atenció sobre el punt en què es troba aquest procés. La realitat és que avui continua havent-hi setze territoris colonials –després que Timor Est accedís a la independència el 20 de maig del 2002– i quatre potències administradores: els Estats Units, França, Nova Zelanda i el Regne Unit, tal com figura a l'agenda de les Nacions Unides.

La situació, com a mínim, es pot qualificar d'irregular. Prova d'això és que l'Assemblea General de les Nacions Unides, per resolució de 8 de desembre del 2000, va proclamar la primera dècada del segle XXI (2001-2010) com a “segon decenni internacional per a l'eliminació del colonialisme”. Enfront d'aquesta situació caldria preguntar-se per què continua havent-hi pobles colonitzats, quan en general es té la percepció que la descolonització ja ha acabat, i sens dubte aquestes qüestions pendents tenen una escassa incidència en les relacions internacionals. Però no per això deixen d'ésser importants.

Per altra banda, el principi d'autodeterminació s'invoca de manera recurrent en relació a pobles determinats que es troben en situació de denegació dels

seus drets o bé s'invoca com a fonament del naixement de nous estats, que no han estat fruit de la descolonització sinó de la desmembració d'estats preexistents. El fet és que s'invoca el principi per a una multiplicitat de situacions i s'hi barregen plans tant en la seva dimensió interna i internacional com en la seva dimensió política i jurídica i, contràriament, la configuració del dret d'autodeterminació dels pobles colonials des de la perspectiva de l'ordenament jurídic internacional té uns límits molt precisos i un marcat caràcter territorialista. Es a dir, a uns pobles se'ls reconeix aquest dret pel fet d'estar establerts en un territori determinat, la qual cosa, francament, no deixa d'ésser curiosa. O sigui que potser no els setze territoris mereixen ser considerats com a pendents de descolonització, ni aquests setze són tots els pobles que haurien de gaudir d'aquesta consideració. Al mateix temps, els setze territoris a què ens referim responen a realitats diferents:

a) Nova Caledònia és un arxipèlag que té el procés en curs. Aquest territori va ser el darrer a entrar a la llista dels territoris no autònoms, en una data tan tardana com l'any 1986, i no per iniciativa de França, la seva potència colonial, sinó per iniciativa de les Nacions Unides. Aquest havia estat el cas també de la Somàlia francesa (1965) i de l'arxipèlag de les Comores (1972).

b) Sàhara Occidental. En aquest cas hi ha un conflicte internacional i no participa la potència colonial. Les parts són el poble sahrauí i la potència ocupant, que és el Marroc. Avui està no sols en l'agenda de les qüestions colonials, sinó també en les que afecten el manteniment de la pau i la seguretat internacional i, per tant, sota la responsabilitat del Consell de Seguretat.

c) Gibraltar i les Illes Malvines (Falkland). En ambdós casos cal harmonitzar els interessos de la població assentada en el territori, la potència colonial —Gran Bretanya en ambdós casos— i els països limítrofs dels territoris, Espanya i Argentina, respectivament, que invoquen títols de sobirania sobre els territoris.

d) Petits territoris insulars. S'inclouen sota aquesta característica els dotze ter-

ritoris restants, que, dit sigui de passada, evoquen espais paradisiàcs: Anguila (Gran Bretanya), Bermudes (Gran Bretanya), Guam (EUA), Illes Caiman (Gran Bretanya), Illes Turques i Caicos (Gran Bretanya), Illes Verges Britàniques (Gran Bretanya), Illes Verges dels Estats Units (EUA), Montserrat (Gran Bretanya), Pitcairn (Gran Bretanya), Samoa Americana (EUA), Santa Elena (Gran Bretanya) i Tokelau (Nova Zelanda). Es tracta de territoris que es mantenen sota els estrictes paràmetres d'aplicació del principi d'autodeterminació, però que, a desgrat de la seva diversitat, mantenen en comú circumstàncies molt particulars sobre la viabilitat política i econòmica de l'exercici dels seus drets, així com una actitud passiva de les seves potències administradores per impulsar el procés descolonitzador.

El principi d'autodeterminació dels pobles colonials.

La primera incursió de les situacions colonials en l'esfera jurídica internacional es va produir a finals del segle XIX, i no precisament per eradicar-les, sinó amb la pretensió d'evitar conflictes entre potències colonials i, específicament, aquells que podien derivar-se de l'ocupació efectiva dels territoris de la costa del continent africà. L'obligació jurídica a què es comprometien les potències signatàries de l'Acta de Berlín (26 de febrer del 1885) feia referència a la notificació de les possessions que adquirissin en un futur, notificació que es podria utilitzar per "...fer valer les seves reclamacions".

El següent pas es va donar en l'etapa de la Societat de Nacions (1919), un període que es va caracteritzar per la submissió sota control internacional dels territoris colonials que pertanyien a les potències derrotades a la I Guerra Mundial. Per tant, s'inscriu en l'àmbit de les capitulacions de guerra, no com un tractament objectiu de control de les situacions colonials.

El règim que es va establir aleshores fou el de mandats, segons tres categories en relació al "...grau de desenvolupament del poble, la situació geogràfica del territori, les seves condicions econòmiques i altres circumstàncies anàlo-

L'Assemblea General de l'Organització de les Nacions Unides va declarar el 8 de desembre de 2000 el període 2001-2010 com a "segon decenni internacional per a l'eliminació del colonialisme". Tot i això encara hi ha pobles colonitzats, davant la indiferència de la majoria.

Palestina era un mandat de tipus A –en què s'inclouien els territoris procedents del desmantellament de l'imperi otomà– sota l'administració de la Gran Bretanya. A la imatge, policia colonial jueva integrada en l'exèrcit britànic, l'any 1937.

gues”, d'acord amb l'article 2 del Pacte de la Societat de Nacions. El resultat foren els mandats tipus A, previstos per als territoris procedents del desmantellament de l'imperi otomà; es reservaven els mandats tipus B per a les colònies situades a l'Àfrica central; i, finalment, els mandats tipus C estaven pensats per al sud-oest africà i certes illes del Pacífic austral. La gradació s'establí sobre la base del major i menor grau d'autonomia respecte a la potència mandatària; és a dir, els primers estaven dirigits a la ràpida independència i els darrers, de fet, passaven a subordinar-se a la nova potència colonial. Cal recordar que Palestina era un mandat de tipus A sota l'administració britànica.

L'etapa de les Nacions Unides.

Les Nacions Unides (1945) van preveure un doble plantejament de les situacions colonials: el règim internacional d'administració fiduciària (capítol XII de la Carta de l'ONU) i la declaració relativa a territoris no autònoms (capítol XI de la Carta de l'ONU). Tots dos plantejaments tenen en comú amb el règim establert en l'etapa anterior que es tractava també d'un mecanisme de control internacional amb disparitat de tractament quant a les obligacions de la metròpoli i el grau d'autonomia. Però el nou sistema, tal i com va quedar demostrat durant la seva instauració, tenia una virtualitat més gran per aconseguir l'objectivació de totes les situacions colonials.

El règim d'administració fiduciària estava pensat per als següents territoris : a) Els que estaven sota mandat; b) Els que, com a resultat de la Segona Guerra Mundial, van ser segregats d'estats enemics; i c) Aquells que voluntàriament fossin col·locats sota aquest règim pels estats responsables, com determina l'article 77 de la Carta de l'ONU. A desgrat del marcat caràcter continuista respecte al mecanisme instaurat per la Societat de Nacions, la seva especificitat és que l'acció de l'administrador ha d'anar dirigida al desenvolupament progressiu del “govern propi o la independència” (article 76); i sotmet aquesta acció a mecanismes internacionals específics que giren a l'entorn de dos eixos: un acord especial entre la potència administradora i les Nacions Unides, i que aquest acord se sotmeti a la fiscalització d'un òrgan principal de les Nacions Unides establert a l'efecte, el Consell d'Administració Fiduciària.

Els territoris no autònoms eren enunciats com una “declaració”, no com un règim internacional, la qual cosa ja indica un menor control internacional, que en definitiva es concretaria a “transmetre regularment al secretari general, a títol informatiu i dins dels límits que la seguretat i consideracions d'ordre constitucional requereixen, la informació estadística i de qualsevol altra naturalesa tècnica que versí sobre les condicions econòmiques, socials i educatives dels territoris pels quals són respectivament responsables” (article 73, c). Els que havien de transmetre aquesta informació eren els membres de l'ONU “que tinguin o assumeixin la responsabilitat d'administrar territoris els pobles dels quals no hagin assolit encara la plenitud del govern propi” (article 73).

Com era d'esperar, els estats membres no van mostrar un interès irrefrenable per transmetre aquesta informació sol·licitada. Així, l'Assemblea General de les Nacions Unides, des del seu primer període de sessions, es va dedicar a facilitar el compliment d'aquesta obligació per part dels estats i, a partir de la resolució 742 (VIII), del 27 de novembre del 1953, va elaborar els criteris que permetien identificar quins territoris havien d'ésser considerats no autònoms.

L'aspecte d'aquest doble sistema previst a la Carta de les Nacions Unides sobre el qual vull cridar l'atenció és que les metròpolis doten els territoris administrats d'un estatut jurídic internacional diferent i separat del territori de l'estat que els administra i serà la base per a la identificació de quins pobles colonials tenen el dret d'autodeterminar-se.

Amb aquest plantejament s'arriba a l'any 1960, quan per fi es proclama, en la coneguda com a Carta Magna de la Descolonització (resolució 1.514 -XV-, de 14 de desembre del 1960) que "la subjecció dels pobles a una subjugació, dominació i explotació estrangera constitueix una denegació dels drets humans fonamentals, és contrària a la Carta de les Nacions Unides i compromet la causa de la pau i de la cooperació mundials".

En definitiva, això significava declarar il·legal el manteniment de les situacions colonials. Ara bé, l'element de continuïtat amb el sistema anterior requeia en el fet que la titularitat del dret l'ostentaven no tots els pobles en general, sinó els pobles establerts en territoris amb un estatut jurídic diferenciat, consolidat per l'aplicació dels capítols de la Carta de les Nacions Unides referents a territoris no autònoms i territoris sota administració fiduciària.

El contingut del dret internacionalment reconegut té fonamentalment una dimensió política, però també una dimensió econòmica, com s'estableix en el paràgraf 2 de l'esmentada resolució 1514 (XV): "Tots els pobles tenen el dret de lliure determinació; en virtut d'aquest dret determinen lliurement la seva condició política i cerquen lliurement el seu desenvolupament econòmic, social i cultural."

Decidir la seva condició política passava per esdevenir un estat independent i sobirà, establir la lliure associació amb un estat independent o integrar-se en un estat independent, o bé qualsevol altra forma que es decidís (resolucions 1.541 -XV- de 15 de desembre del 1960, i resolució 2.625 -XXV- de 24 d'octubre del 1970). Quant a la forma de conèixer la voluntat del poble colonial reconegut com a tal, respon a un procés de consulta popular que s'articula en molts supò-

sits de la pràctica a través de plebiscits i referèndums organitzats i supervisats per les Nacions Unides. Finalment, el reconeixement de drets als pobles, i la consegüent obligació dels estats de garantir-ne l'exercici, té en aquest context un caràcter transitori, s'exhaureix un cop finalitza la situació colonial.

La dimensió econòmica de l'autodeterminació s'estableix en la resolució 1.803 (XVII) de 14 de desembre del 1962 -"Sobirania permanent sobre els recursos naturals"- i s'articula entorn de tres eixos:

1. Es declara la titularitat dels recursos naturals per als pobles tal com s'estableix en el seu paràgraf primer: "El dret dels pobles i de les nacions a la sobirania permanent sobre les seves riqueses i recursos naturals s'ha d'exercir en interès del desenvolupament nacional i del benestar del poble del respectiu estat."

2. S'estableixen criteris per a les inversions estrangeres, i les diferents manifestacions que les acompanyen, basats en el respecte mutu.

3. El ple exercici de la sobirania permanent es vincula a la cooperació amb el desenvolupament: "La cooperació internacional en el progrés econòmic dels països en vies de desenvolupament, ja consisteixi en vies de desenvolupament, ja consisteixi en inversions de capitals, públics o privats, intercanvi de béns i serveis, assistència tècnica o intercanvi d'informacions científiques, serà de tal naturalesa que afavoreixi els interessos del desenvolupament nacional independent d'aquests països i es basarà en el respecte de la seva sobirania sobre les seves riqueses i recursos naturals."

Com calia esperar, l'aplicació d'aquesta resolució no quedava sotmesa al control de les Nacions Unides, sinó que s'ha convertit en un dels cavalls de batalla de la realitat en què es troben els territoris actuals pendents de descolonització, i d'altra banda evidencia un vincle ineludible entre descolonització i cooperació amb el desenvolupament.

Anna Badia Martí
Catedràtica de Dret Internacional
de la Universitat de Barcelona

La realitat és que avui continua havent-hi setze territoris colonials –després que Timor Oriental accedís a la independència el 20 de maig de 2002– i quatre potències administradores: Estats Units, França, Nova Zelanda i el Regne Unit, tal i com figura a l'agenda de les Nacions Unides. La situació, com a mínim, es pot qualificar d'irregular